

A moralitás esztétikuma

Beszélgetés a hatvanéves Antall Istvánnal Ratkó Józsefről és a Hangsúly című hangos folyóiratról

Antall István úgy került az irodalom közelébe, mint Pilátus a krédóba. Földrajz–rajz szakos tanárként végzett Nyíregyházán, majd rádiós újságíró lett ugyanott. Később a Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajz szakán szerzett diplomát. Számára a kalandot a képes heti- és havilapok, a Magyar Televízió Híradója, a Magyarok Világszövetségének sajtóügyi jelentették, ahonnan mindig visszatért a rádiózáshoz. Jelenleg a Magyar Rádió szerkesztőriportere, a Gondolat-jel című rádiós kulturális hetilap felelős szerkesztője, műsorvezetője. 1983 és 1987 között a nyíregyházi rádió munkatársaként közösen működtette Ratkó József költővel, Nagy András László színházi rendezővel és Görömbei András irodalomtörténésszel a magyar sajtótörténet egyik különleges periodikumát, a Hangsúly című hangos irodalmi és művészeti folyóiratot.

– *Hogyan ismerkedtél meg Ratkó Józseffel?*

– „Első találkozásom” Ratkóval a *Szép versek* című antológia külső, fényképes borítóján történt. Szülővárosomban, Egerben egy nagyon kedves pedagógus házaspártól kaptam ezt az évente megjelenő könyvet először. Fülesdi Laci bácsi és felesége komolyan kívánták venni szellemi fejlődésemet, s ezért megkaptam tőlük ajándékba az egyik *Szép verseket*, valamikor az 1960-as évek közepén. Onnantól kezdve anyám minden évben megvette nekem a sorozat esedékes darabját. Szüleim pedagógusok voltak, apám orosz–történelem szakos, aki remekül beszélt oroszul, eredetiben olvasta a klaszszikusokat, ennek következtében én egy árva szót sem tudok ezen a nyelven. Anyám vonzódott a költészethez, remekül mondott verseket, akár vasalás közben is. Csak történelmet tanított, s csak akkor nem voltam ötös történelemből, ha ő volt a tanárom, mert tudta, hogy képtelen vagyok az évszámokat

megjegyezni. A *Szép versek* borítóján kicsiben a kötetben szereplő költők portréja volt látható, a könyv pedig a költők teljes oldalas fényképeivel kezdődött. Az egyik kötetnél Ratkó József képe épp a gerincre esett. Engem azért fogott meg, mert nagyon hasonlított apámra. Bevallom, a verseket nem nagyon olvastam, csak a költőportrékat nézegettem, s Ratkó markáns arca nagyon belém égett. Viszont már korábbról nagyon erős kötődésem volt József Attilához. Amikor már tudtam olvasni (de még biztosan nem olvastam el egy regényt), teljesen magamtól megtanultam József Attila *Születésnapomra* című költeményét. Harmadikos lehettem, egyedül voltam otthon, betegem, s a rövid soroknak a játékosága annyira tetszett, hogy megtanultam és a ritmusára ugráltam az ágyon. Szertelen gyerek voltam, kamasznak pedig kimondottan izgága, s ebből egyenesen következik, hogy nem Egerbe jártam főiskolára, hanem 1974-ben viharos körülmények között

Nyíregyházára kerültem a Besenyei György Tanárképző Főiskola földrajz–rajz szakára. Azt terveztem, hogy a diplomám megszerzése után festészettel, grafikával fogok foglalkozni és tanítok, de közben mindig lázasan faltam a könyveket a lehető legnagyobb összevisszaságban. Amikor Nyíregyházára kerültem, akkor sem tudatosult bennem, hogy Ratkó a közelben, Nagykállóban él. Viszont a következő években már olyan évfolyamtársaim, barátaim voltak, akik Nagykállóból jöttek, és nagy ambícióval kapcsolódtak a főiskola *Tanítani* című diáklapjához, amit én szerkesztettem akkoriban. Az egyikük egy remek karakter, kitűnő képességű fiú, Pulinka Mihály volt, aki ma körjegyző, és Bodrogheresztúron lakik. Miska, akit tanított Ratkó József felesége a kállói gimnáziumban, állandóan mondogatta nekem, hogy itt van Ratkó, milyen nagy költő, hozzuk le a verseit a lapban. Annak nem látom értelmét, hogy már megjelent verseit közöljük újra, különben se jár ide a főiskolára – válaszoltam kissé nagyképen. Viszont Miska barátjának, Magyar Józsefnek, aki Ratkó szűkebb tanítványi környezetéhez tartozott, közöltük a verseit

és prózai írásait. Végül nem emlékszem, hogy ki cipelt el a Zöld Elefántba, ami egy új vendéglő volt akkoriban Nyíregyházán az Északi körút és a Vasvári Pál utca kereszteződésénél, igazi hetvenes évekbeli hangulattal. Ratkó ott ült a nagyobbik helyiségben az étterem fehér asztalánál az „udvartartásával”, kissé talán ittasan, s ennek megfelelő nagyvonalúsággal kezelte a világ dolgait. Néhány ember szabályosan elé járult, s elmondták, hogy elvesztették a munkahelyüket, nincs lakásuk, fölbillent az életük. Ratkó ott helyben igazságot és rendet tett, továbbá mindenkinek megígérte, hogy segít. Megmondom őszintén, nekem nagyon nem volt ínyemre ez a szerep, ez a különös fejedelmi magabiztosság. Persze én is sorra kerültem, mondtam néhány dolgot magamról, és hát milyen egy huszonéves, gögös, loboncos ifjú? Kioktattam, hogy aki ilyen jelentős költő, az ne viselkedjen így. Még egy kocsmában sem! S különben is kicsoda ön, hogy így osztogatja az igazságot? Persze nekem fogalmam sem volt arról az élethelyzetről, amiben ő vergődött. A politikai hatalom irodalommal szembeni gyanakvása országosan és kisszerűbben, helyben... A magánélete... Szóval ez volt a megismerkedésünk, ami után igencsak megjegyezhetett magának, s talán a hívei közül is egy-két közös ismerős emlegethetett neki, de ekkor csak ennyi történt, utána már csak a főiskola elvégzése után találkoztunk.

– *Mikor és hogyan kerültél Ratkó Józseffel ismét kapcsolatba?*

– A főiskolai havi lap szerkesztése, a diploma megszerzése, majd emellett a hivatásos közművelődési munka után 1979-ben a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiójához

kerültem, és mámorosan elkezdtem csinálni a másfél-két perces riportcskákat a megye mezőgazdaságáról, a városról, a tanácsi jelentésekről, de óhatatlanul bebecsúsztam egy-egy irodalmi, képzőművészeti vagy zenei témájú riport is, mondjuk épp Kodály Zoltán nagykállói gyűjtéseiről. Ezeket Ágoston István vagy a rádió vezetője, Samu András osztotta rám, mert hiszen művészet ez is, mint a rajz, és én ezt meg tudom oldani – mondták. Ezért volt jó iskola a nyíregyházi stúdió, mert az egész újságírást, a rádiózás minden részletét megtanulhatta az ember. Interjú és riportkészítés, vágás, szerkesztés, összeállítás. Amikor már elmélyültebben próbáltam tájékozódni az irodalom dolgaiban, rádiós anyagokat készítettem e tárgyban, az egyik nap megállt a szerkesztőségi szobám ajtajában Jóska, kalapban, nagykabátban, nyitott inggallérral. Azt mondta, hogy itt van Péntek Imre *Édesség anti-reklám* című kötete, amiről neki kritikát kellene írnia az Alföldbe, de ő nem ér rá erre. Úgy gondolja, hogy én ezt meg tudnám írni helyette. Megdöbentem a megtiszteltetéstől, elvállaltam a feladatot, és természetesen soha nem írtam meg. A gátlás azért bennem is működött. Ezt Jóska szó nélkül elfogadta, hiszen ő sem írta meg. Innentől kezdve viszont kialakult egyfajta laza kapcsolat köztünk. Többször kimentem hozzá a nagykállói könyvtárba interjút csinálni, bár Vasas Sanyi, a rádió sofőrje figyelmeztetett, hogy nem lesz könnyű eset. Ez be is bizonyosodott. Csak csendesen mondom, hogy rádiós szempontból a „legrosszabb” riportalany volt Jóska, mert úgy gondolta – persze költőként igaza volt –, hogy

amit ő kimond, azt kőbe kell vésni, annak végérvényesnek kell lennie. Úgy fogalmazott, mintha írna, ezért a normális beszélgetés szintjén nehéz volt vele együttműködni, mert ő mindig lassan, megfontolva, nyomdakész szövegeket mondott a mikrofonba, és állandóan leállította a felvételt. Csak hosszú idő után hitte el, hogy a vágással a spontaneitás kócosága elsimulhat.

– *Ezek mind maradandó, értékes, az írói életművéhez tartozó szövegek.*

– Igen, de nagyon nehéz volt pergő, izgalmas beszélgetéssé megválni az anyagot, bár tudtam, hogy ezek a rádiózás nagy pillanatai. Elkezdtem egy irodalmi emlékhellyel foglalkozó riport-sorozatot, és a sárrétudvari költő, Nagy Imre dolgában felkerestem Jóskát. Ő a *Törvénytelen halottaim* című nagy versében megidézi a költő alakját. Kicsit feszengve, kicsit tartózkodóan, de szépen beszélgettünk, s persze Jóska elmondta, hogy nem volt annyira jelentős költő Nagy Imre, mégis milyen tragikusan alakult a sorsa. Utóbb Móriczról, Krúdyról, Váciról és másokról is készítettem vele beszélgetéseket. Ezek ekkor még teljesen alkalmi találkozások voltak, majd egyre gyakrabban hallhattam, hogyan olvas föl, mert elkezdett vinni magával író-olvasó találkozókra, Tokajba, az írótáborba, Tizzaszalkára, a Váci Napokra, iskolákba, könyvtárakba. A nyíregyházi rádió autóját nehéz volt megszerezni, így ez nekem is nagy segítség volt, mert tudtam riportokat hozni az utakról.

– *Hogyan jött létre az „illékony” folyóirat, a Hangsúly?*

– A Móricz Zsigmond Színháznak 1981-ben önálló társulata

Ratkó József

lett, s a teátrum első igazgatójának Bozóky Istvánt nevezték ki. A színészekkel és a színházi emberekkel sorozatban kellett bemutatkozó beszélgetéseket készíteni. Nagy András László rendezőt és a feleségét, Jancsó Sarolta színésznőt én mutattam be a hallgatónak, s az már akkor kiderült, hogy Laci a rádiózás iránt is érdeklődik, Saci pedig remekül mond verseket, önálló estjei is készülődtek már. Nagy András Lászlónak az első években rendszeresen volt munkája és sikeres, országosan jegyzett rendezései. Nem tudom pontosan megmondani, hogy mikor, de feltehetően 1982-ben vagy '83-ban volt egy megyei értekezlet a kulturális életről a művelődési központban, ahol én mint újságíró vettem részt. Ezen a fórumon könyvtárak és a művelődési házak igazgatói, a tanácsai és a pártvezetés, valamint a *Kelet-Magyarország* című megyei napilap kulturális rovatának újságírói jelentek meg. Ott szót kért Ratkó József, s mindenki meghökkenésére azt mondta, hogy márpe-

dig addig a megyében nem lesz semmi érdemleges, országos figyelemre méltó, amíg nem lesz rendszeres irodalmi folyóirata a régiónak. Ezzel nemcsak az eddigi munkát minősítette, de sok egyéb érdeket sértett, politikai félelmeket keltett a vezetésben. Mindenesre úgy kezelték őt ott, mint egy hivatásos ünneprontót, akire rá lehet legyinteni, de akitől egy kicsit tartani kell, udvariasan ki kell térni előle.

– *Ratkó ezt már a hatvanas évek végétől gyakran fejtegette a megyei fórumokon. Mit válaszoltak rá?*

– Hivatalosan természetesen semmit. Jóska nagy álma, mániája volt a nyomtatott irodalmi folyóirat, s minden létező helyen el is mondta. Ettől persze kissé tartott a Szabolcs-Szatmári Szemle és a Pedagógiai Műhely alkalmanként mindkét helyen publikáló csapata. Hársfalvi Péter és Tóth László – is két periodika főszerkesztője – is azt sugalmazta, hogy nem lesz ehhez elég szellemi erő. Hársfalvi úgy élte meg, hogy a Hangsúly a Szabolcs-Szatmári Szemle megbuktatására vagy megszerzésére szerveződött. (Ezen azért sem csodálkozom utólag, mert még főiskolások voltunk, amikor megtudtuk, hogy egyik diáktársunkkal figyeltetik Hársfalvit, mi több, a fiókjait is átkutattatták vele.) Mi persze mégsem a Szemle ellenére szerveződünk, hiszen az létezett, mi meg alig-alig. Ratkót Hársfalvi Péter próbálta visszaédesgetni a lapjához, majd ajánlatot tett, hogy esetleg egy-egy összeállítás a Hangsúlyból kerüljön be a folyó-

iratba. De Jóska ez akkor már nem érdekelt, mert belekóstolt az önálló szerkesztésbe, újra kezdett verseket és alkalmi írásokat írni a Hangsúlyba, hogy a drámát ne is említsem, ráadásul a Szemle alapvetően nem irodalmi irányultságú volt. A megyei pártbizottság persze ennek ellenére megrémült. Dehogyan akartak egy olyan szókimondó embernek, mint Ratkó, folyóiratot adni! Pont akkor, amikor hatalmas feszültségek keletkeztek az irodalompolitikában... Kulin Ferencet leváltották a Mozgó Világ éléről és az egész szerkesztőséget menesztették, Csoóri Sándort szilenciummal sújtották Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvéhez írt előszava miatt, s az „önjáróvá váló”, a gyámködést egyre kevésbé tűrő, demokratikusan működő Írószövetség is ismét nagyobb szálka lett a vezetés szemében.

– *1984-ben a Hítel megalapítását sem engedélyezte Csoóriéknek Aczél György, csak 1988-ban, a rendszer „végnapjaiban” kaptak lehetőséget a folyóirat elindítására. Hogyan lehetett akkor hivatalosan folyóiratot alapítani? Pályázatok, kérvényt nyújtottatok be a lapengedélyt kiadó Tájékoztatói Hivatalhoz?*

– Az egész rendszer úgy működött, hogy nem volt hivatalos pályázat, nem is használták a fogalmat sem. Kérvényt nem írhatták; ha esetleg mégis, akkor nem válaszoltak rá. Mindig informális úton, kamarillapolitika keretében beszéltek meg szűk körben az elvtársak, hogy „mi a teendő” – hogy magát Vlagyimir Iljicsét idézzem. Szerintem Jóska is egy nem hivatalos beszélgetés során mondhatták el, hogy szó sem lehet itt új folyóirat alapításáról. Mivel Jóska

elment Pozsgay Imréig, levelet is írt neki, találkozott is vele (Bíró Zoltán közvetítésével kereste), a megyei illetékesek megijedhettek. Csakhogy Pozsgayt közben művelődési miniszterként megbuktatták, s nem látszott még, hogy az új posztján, a Hazafias Népfront elnökeként milyen erős lesz a pozíciója. Pontosan már nem emlékszem, ki kezdeményezte, de valahogy elkezdtünk hármásban beszélgetni Nagy András Lászlóval és Ratkó Józseffel egy hangos folyóiratról, aminek az anyagát közönség előtt vennék fel színeszek előadásában, a megszerkesztett számokat pedig a rádióban adnánk le. Nem volt teljesen kész tervünk arról, hogy mit fogunk csinálni. Még az is lehet, hogy előbb csak a rádiós verziót fogadták el, és mi ráérettünk arra, hogy a közönség előtti felvétel már valami más, valami több is lehet. Az egész spontán módon, menet köz-

ben alakult ki, szinte az utolsó pillanatokban, és arra sem gondoltunk, hogy végül ez egy vegyes pódiumműfajú folyóirat lesz. A szépirodalom mellett a kritika, a rádiós jegyzet, a műhelybeszélgetés, a vita, a hangjáték, a népzene, a képzőművészet is helyet kap majd benne. Felsőbb szinten szerintem azt találták ki, hogy adnak nekünk valamit, ami nem olyan kockázatos. Ne legyen nyílt konfrontáció, országos ügy az elutasításunkból. Úgy gondolták: majd megunjuk. Már ekkor fölmérhetetlen volt Samu András szerepe, aki vállalta a kockázatot, felkínálta a vasárnap délelőtti adásidő negyven percét. A megvalósítást, a plakátot, a szervezést, a technikát, a közvetítőkocsit és az utómunkálatokat én intéztem, de a politikai felelősség egészen biztosan az övé volt.

– *Mikor és hogyan kezdtétek el a munkát?*

– A folyóirat tervezgetésekor Jóska bejelentette, hogy neki kész a Szent István királyról szóló történelmi drámája, és hozza a folyóiratba. Megörültünk neki. Közeledett az első, közönség előtti felvétel napja, de a dráma nem volt sehol. Nagy András Laci Skodájával mentünk ki Nagykállóba Jóskaéhoz, aki előhúzott vagy három kocsmai árcédulát, amin néhány sor árválkodott. Laci kedvesen megkérdezte Jóskaétól, hogy miért nem csináltad meg? Hiszen megígérted... Bennem persze fölborult a borjú, nem értem a bőrömbbe, elvesztettem a fejem, és elkezdtem mondani neki: „Ez jellemző rád! Ezért nem vesznek téged komolyan sehol, mert nem lehet a szavadra adni...” Jóska csak ült a nagy fotelban, hallgatott egyre komorabban, aztán elküldött minket melegebb égtájakra. Szó szerint kihajított. Persze Laci kimondottan kedves emberként igyekezett

fenntartani a tárgyalás eshetőségét, de nem sok reményünk volt. Hazafelé Laci mondta, hogy nem tudja, mi lesz ebből, mert vele még csak szóba áll ezek után Jóska, de velem? Másnap hajnalban négy óra ötvenkor valaki éktelenül csöngetett a lakásom ajtaján. Ki lehet ez az örült ilyenkor? Kimentem, Jóska állt az ajtóban. Négy óra negyvenkor indult a vonat, amihez vitte Lujza lányát, aki Debrecenbe ment az egyetemre. „Menjünk a konyhába!” – mondta. „Főzz kávé!” „Most?” – kérdeztem. „Igen” – válaszolta. Tehát hajnalban, a Damjanich utca negyedik emeleti házgyári lakásának a konyhájában Ratkónak kávéát főztem alsógatyában, pólóban. Ennek azért volt egy sajátos kelet-európai hangulata, de őt ez egyáltalán nem zavarta. Letelepedett, kivett a minősíthetetlen csíkos műanyag szatyrából néhány ív gépelt papírt, kiterítette őket az asztalra, majd elkezdte hangosan olvasni: „*Segítsd a királyt!* Történelmi dráma három felvonásban. Szereplők. Első jelenet, első szín...” S felolvasott néhány oldalt, ami már teljes egészében színházi szövegnek tűnt, miközben vegytiszta költészet volt. Éreztem, hogy ez most kivételes pillanat az életemben, mert ez a mű a magyar irodalom jelentős alkotása. Mivel a Hangsúly bemutatkozására – úgy emlékszem – még nem sikerült leírnia Jóskának a színmű összefüggőnek tekinthető részleteit, csak a negyedik számtól kezdtük el közölni, négy egymás utáni adásban, hangjáték formájában. Ezt egyre nagyobb elragadtatással olvasta Görömbei András, és vele szinte egyidőben Kolin Péter, a későbbi dramaturg, de teljesen Nagy András Lászlóra lehetett bízni a hangjáték-változatot, a színészvá-

logatást, ami így sem hangzott el a teljes egészében a Hangsúly közönsége előtt. A végleges szöveg akkor már önálló műként a színháznál volt. A Hangsúly első két számának az anyagát 1983. november 14-én vettük fel közönség előtt. A nyíregyházi rádióból Szikora András és Pongó Béla technikus kollégák jóvoltából átcipeltünk egy stúdiómagnót és néhány mikrofont a Megyei és Városi Művelődési Központba, s megbeszéltük, hogy vegyék fel a műsort. Amikor mentem a ház lépcsőjén felfelé, emlékszem, magam se tudtam, hogy mi fog ebből kisülni. Felvesszünk valamit, aztán majd megvágjuk. Mi döbrentünk meg a legjobban, hogy mi lett belőle. November 27-én, vasárnap volt az első rádióadás. A hallgatói visszajelzések kedvezőek voltak. Éreztük azt a mámort, hogy itt valami új, maradandó minőség születik. Az első számban megpróbáltuk megfogalmazni, hogy mit akarunk csinálni az elkövetkezőkben, kiket tartunk szellemi vezetőinknek: Ady Endrét, Móricz Zsigmondot, Krúdy Gyulát, Váci Mihályt... Bemutattuk a fiatal gimnazista költőt, Teski Tibort és Mester Attila *A fal* című drámájából közöltünk részletet.

– *Ki adta a folyóirat címét?*

– Emlékezetem szerint én találtam ki. Mindenképpen azt akartam, hogy a „hang” szó benne legyen, és kétfenekű cím legyen. Ha máshová tesszük a hangsúlyt, a vidékre, a minőségre, a költészetre, a szabadságra, a kritikára... Így lett először Hang-Súly, aztán később, talán Nagy András László javaslatára, már egybeírtuk. Nekem mániám a címadás, mert szerintem egy jó cím elvisz egy írást, egy műsort vagy akár egy folyóiratot is.

– *Hogyan készült a Hangsúly?*

– Megkerestük a szerzőket, hogy küldjenek eredeti kéziratokat. Jóska személyes kérése vagy a nevére való hivatkozás volt a garancia arra, hogy a felkért költők és írók kéziratokkal tisztelnek meg minket. Az érkezett anyagok előkészítése Jóska feladata volt. Elolvasott mindent, s amire bólintott, csak az kerülhetett bele a műsorba. Mi javasolhattunk, de Jóska döntött. Az ő ízlése, esztétikai értékítélete megfellebbezhetetlen volt. A megvalósítás technikai részét én csináltam. Szállítottam a cuccot, hoztam a hangmérnököket, valamint készítettem egy laza forgatókönyvet, amit végül mindig Nagy András László állított színpadra. Volt, amikor este tizenegy óráig ott ültünk, mert Laci igényessége működésbe lépett. Őt nem érdekelt, hogy a közönség ott hal meg, s nem kímélte a színészeket sem, addig vettük fel a szövegeket, amíg a legjobb nem lett az előadásuk. Sok anyagot rögzítettünk, így komoly tartalékaink képződtek, amiket a későbbi, főleg a nyári számokban használtunk fel. Nyáron ugyanis nem készítettünk nyilvános felvételeket, mert akkor a ház takarékon működött, a közönség nyaralt. A munka utolsó fázisa a vágás volt. Gyorsan megbeszéltük az adott számban elhangzó anyagok sorrendjét, ebben általában nem volt vita, mert hasonlóan gondolkodtunk, majd a stúdióban elkészítettem a vágást. Soha nem ellenőrizt se Laci, se Jóska, se Görömbei Bandi, mert megbíztak bennem. Azt gondolták, hogy ez már rádiós szakmai feladat, s nekik nem kell jelen lenni. Csak akkor találkoztak a produkcióval, amikor elhangzott a hónap utolsó vasárnapjának dél-

előttjén a 240 méteres középhullámon. Aztán hétfőn megjelent Jóska a stúdióban, talán azért is, hogy a megalázóan kevés honoráriumot felvegye, és azt mondta, hogy jó volt. Ezt folytatjuk. Ennél több egyikünknek sem kellett.

– *Pedig ő nem volt dicsérgető típusú ember...*

– Hát nem is dicsérgetett, de látszott rajta, hogy tetszik neki. Az meg különösen, hogy volt hozzá kedve. Szinte megfiatalodott ettől a munkától.

– *Az előbb említetted, hogy Ratkót nem vették komolyan – amit persze úgy kell értenünk, hogy a nyolcvanas évek elején többen kételkedtek újabb műveinek megszületésében...*

– Sokat beszélt tervezett műveiről, de keveset valósított meg belőlük; költeményei is igen gyéren jelentek meg. Persze mindenki tudta, hogy kiváló költő, öt kötet után van, s jelentős verseket írt, de az 1975-ös *Törvénytelen halottaim* óta csak a *Gyerekhalmi* című vékonyka kötete jelent meg 1980-ban, az is főleg régi versekkel. Amikor 1984-ben elkészült a dráma, de még senki nem látta, találkoztam Margócsy Jocó bácsival, aki diákkora óta szerette és támogatta Jóskát; sőt már az édesapja, Margócsy Emil is tanította és segítette a kamasz költőt. Mondtam neki, hogy Jóska elkészült a drámájával. Ő csak nézett kételkedve: nem tudta elhinni, csak akkor, amikor már látta nyomtatásban. Persze ehhez tudni kell azt, hogy Jóska a hetvenes évek elejétől rendszeresen nyilatkozott arról, hogy drámát ír István királyról. Akkor ott voltak a választott hazáról, Szabolcs-Szatmárról szóló lírai vallomásai is, amelyek itt-ott megjelentek, elhangzottak, de egé-

szében nem olvashatta ezeket sem senki. A hatalom ettől függetlenül tartott tőle és számolt vele, de a nagykállói könyvtárigazgatói állását nem lehetett megkérdőjelezni. Ilyen szempontból abszolút érintetlen volt, mert úgy gondolták, hogy ott nekik nem árt. Viszont azt nem tudták felmérni, hogy éppen ettől vált egy széles értelmiségi réteg számára élő legendává, Nagykálló pedig egyfajta zarándokhellyé a hetvenes–nyolcvanas években. Szabolcsi cigány népzene gyűjtő japán zenetudóstól kezdve a televíziós forgatócsoportokon át a pályakezdő fiatal költőkig mindenki úgy érezte: a megye nem ismerhető meg a Ratkó Józseffel való személyes találkozás nélkül.

– *Nyolcvanhárom decemberétől a következő év nyaráig Görömbei András, a debreceni egyetem neves irodalomtörténésze is csatlakozott a háromtagú szerkesztősegetekhez...*

– Amíg hárman voltunk, hárman találtuk ki a dolgokat, s mindenki hozta azt, amit a másik kettő jóváhagyott. Ilyen szempontból legalább olyan eredeti forrás volt Nagy András László, aki szellemi értelemben jelen volt a fővárosban is, miközben itt volt Nyíregyházán. Görömbei András Ratkó közvetítésével szállt be a Hangsúlyba. A negyedik számban készített Jóskával lírai beszélgetést *Remény a gyászban* címmel, ami Ratkó József *A kő alól* című kéziratosa könyvében is olvasható. Ettől fogva jónéhány számon keresztül mindig volt valamilyen anyaga a folyóiratban. Hosszabb interjút készített Czine Mihállyal, Gál Sándor *Homok* című versét elemezte, Grendel Lajosról írt esszéjét mondta el, Nagy László költői és emberi nagyságáról beszélgetett

Jóskával a mikrofon előtt. A nyugati magyar líra Alföldből kitiltott szövegeit is ő és Aczél Géza közvetítette. Aztán ahogy szaporodtak az egyetemi elfoglaltságai, „hivatalosan” kiszállt, de végül végig velünk maradt, mert mi mentünk át hozzá Debrecenbe. Bandival együtt jött egy irodalomtörténész házaspár: Márkus Béla és felesége, Cs. Nagy Ibolya, jött Aczél Géza, aki akkor az Alföld lírai rovatvezetője volt, de erősen kötődött a megyéhez, hiszen itt született, s velük állandó „játsszótársnak” Sziki Károly színművész, Csikos Sándor és Szabó Viola énekmondó. A lehető legtermészetesebben kapcsolódott be a nyíregyházi szellemi mozgásba a debreceni egyetemi, szerkesztőségi, színházi elit, és hoztak mindent, ami értékes lehetett: Kányádi Sándortól, Farkas Árpádon, Papp Tiboron, Bujdosó Alpáron, András Sándoron át Grendel Lajosig.

– *Kikből állt a közönség, és általában mennyien voltak?*

– Kezdetben csak a barátok és az ismerősök érdeklődtek, az irodalom és a közéleti izgalmat kereső fiatalok jelentek meg, ezért a művelődési központ hangversenyterméből, ahol készítettük a közönség előtti első felvételeket, átmertünk a kisebb kamaraterembe. Aztán egyre jobban elkezdett izmosodni a közönségünk. Nem készítettünk pontos kimutatást: szerényen számolva is száz–százhusz néző lehetett jelen a nyilvános felvételeken. Ebben közrejátszott az, hogy népszerű nyíregyházi, debreceni színészek olvasták fel az irodalmi műveket: Csikos Sándor, Jancsó Sarolta, Sziki Károly, Varjú Olga, Bárany Frigyes, Hetey László, Berki Antal, továbbá országosan ismert költőket, írókat, művészeket, szellemi embereket is

meghívtunk a műsorba. Csak néhány nevet sorolok fel, a teljesség igénye nélkül: Buda Ferenc, Kósa Ferenc, Kányádi Sándor, Magyar Lajos, Nagy Gáspár, Czine Mihály, Czakó Gábor, Makovecz Imre, Fekete Gyula és mások. A legemlékezetesebb pillanatok természetesen azok voltak, amikor a folyosón is legalább annyian álltak és hallgatták az est történéseit, mint ahányan benn voltak.

– *Hányan hallgathatták meg a rádión keresztül a hangos folyóiratszámokat?*

– A vasárnap délelőtti műsor az egyik leghallgatottabb időpontja volt a nyíregyházi stúdióknak. A becslések szerint öt-hatszázezeren kísérhették figyelemmel rádióadásainkat, s nem elhanyagolható szempont, hogy a határainkon túl élő honfitársaink is hallgatták a Partiumban, Kárpátalján, Kelet-Szlovákiában. Egész egyszerűen akkor „üres” volt a rádiós légköri sugárzás tere. A Kossuth, a Petőfi és az akkor még névtelen Bartók Rádió sem volt teljeskörűen fogható a Kárpát-medencében. Nem léteztek a helyi, a kereskedelmi és a civil rádióadók, tehát tapasztalunk kellett, hogy van a műsornak egy fölmérhetetlen, de jól érzékelhető presztízse.

– *A Hangsúly bibliográfiája bizonyítja, hogy igen jól megszervezték a reklámot, mert sok hír és cikk jelent meg rólatok, s nemcsak a helyi lapokban...*

– Minden előadáshoz készítettem plakátot, meghívókat; a Magyar Távirati Irodának és a helyi újságoknak (Kelet-Magyarország, Nyíregyházi Műsorkalauz) is leadtam a közönség előtti felvételek dátumait, a műsorok tervezett tartalmát, a meghívott személyek nevét, majd a rádióadások idejét és

kínálatát. Ez azért is érdekes, mert mindenféle hivatalos engedély nélkül csináltam ezt. A Magyar Hirdető Vállalat, a tanács vagy a rendőrség mit sem tudott a nyomtatványokról. Persze a hivatkozási alap az volt, hogy ez a nyíregyházi rádió egyik műsora. Egyébként ezt a mentalitást a főiskoláról hoztam magammal. Csinálok valamit, de úgy, hogy kikerülöm az összes engedélyeztetési procedúrát, a hivatalos utakat. Ezért örült meg tőlem mindig ott is a KISZ-bizottság. Persze ehhez a főiskolán kellett Margócsy József pedagógiai tapasztalata, elismerése, főigazgatói támogatása. A Hangsúly esetében pedig az, hogy Samu András egyéb műsorkészítői munkáim nyomán megbízott bennem. Tudta, hogy könnyen el tudom veszteni a türelmem, hepciáskodhatok néha, de ami adásba megy, az műsor.

– *A folyóirat pénzügyi háttere hogyan alakult?*

– Kezdetben nem fizettünk honoráriumot a szerzőinknek, még a meghívottak szállása, étkezése is problematikus volt (én főztem nekik és Edina, a leendő feleségem, nálam aludtak meg a rokonaiknál, én hoztam-vittem őket). Körülbelül a negyedik számtól a rádiós közlés után már tudtunk fizetni, persze nem nagy összeget. A vidéki rádiókban nem volt gyakorlat a Hangsúly előtt, hogy szépirodalmi szerzők dolgozzanak nekik, és azért fizessenek is: csak alkalmi publicisztika volt, filmajánló, helytörténet, ilyesmi. Ebbe a honoráriumba aztán utóbb, a saját szerény keretéből a művelődési központ igazgatója, Vida János is beszállt. Ezek is kis összegek voltak, de már nem ért minket az a szégyen, hogy egyetlen vas nélkül dolgoztatjuk a szerzőket a

kicsi rádiós tiszteletdíjig. Ezeket a pénzeket a felvétel előtt kézbe adtuk, hogy utána ne legyen gond. Nagyon nagy segítség volt ez nekünk. Nagy András László is talán így, kétfelől kapott egy szerény összeget. Ratkó pedig egészen bizonyosan, mert azért mi tudtuk, de még a „működtetők” is tudták, hogy jár neki. Nem voltak ezek még így sem komoly pénzek, de az volt az illúziónk, hogy mégsem ingyen csináljuk. Nekem munkaköri kötelességem volt a műsor, tehát én semmilyen formában nem kaptam pluszpénzt. Inkább azért kaptam mozgóbért, mert ugyanúgy megcsináltam a harminc-negyven anyagomat egy hónapban, a heti egy-két szerkesztésemet a Hangsúly mellett, mint előtte.

– *A főnököd hogy fogadta a munkátokat?*

– Az áldott emlékü Samu András, akit akkor én az ellenségemnek és a párt rigorózus megbízottjának gondoltam, egyáltalán nem szólt bele, mit viszünk a közönség elé. Eljött, végigülte, meghallgatta és hazament. Legfeljebb amikor vágtam az anyagot, akkor kérte, hogy a kárpátaljai költőnek, Fodor Gézának a *Varióla* című versét hagyjuk ki, mert fekete himlőhöz hasonlítani Szovjetuniót itt, Nyíregyházán, hatvan kilométerre a határtól, nem igazán bölcs dolog. Én persze hepciáskodtam, de Jóska azt mondta, hogy higgadj le, teljesen igaza van a főnöködnek. Ma már nehezen érthető, hogyan kezdett működni az arra érzékeny emberekben szinte egyidőben az, hogy ki lehet mondani azt, amiről eddig hallgattunk. Samu András igazi plebejus mentalitású demokrata volt, dögei parasztgyerek, aki kertészmérnöki diplomája mellett is tájékozottnak volt mondható

humán ügyekben. Csak kínja volt az egész Hangsúlyból, és becsülettel tartotta a hátát.

– *Tehát működött az öncenzúra. Ratkó néhány kéziratát összevetve a rádióban elhangzott szövegével észrevehető, hogy kényesebb mondatokat kivágta belőle...*

– Ezeket a kényszerű kompromisszumokat vele egyetértve meg kellett kötni, mert különben nem működhattunk volna. Így is jócskán előbbre jártunk a megszólalásokkal, mint az országos nyilvánosság. A hatalom mindenesetre úgy érezte, hogy veszélyesen szabadosak vagyunk. És gondolj bele, hogy mik maradhattak azokon a kivágott szalagokon, amelyek a spontán módon elhangzottakat tartalmazták! Kár, hogy nem őriztem meg, élően mindig szabadabban beszél az ember. Azt a közönség élvezte igazán.

– *Milyen volt a helyzetetek a helyi sajtón belül?*

– Ez sok mindent elárul az egész rendszer működési mechanizmusáról. A megyei lapok közvetlen pártirányítás alatt működtek, ami azt jelentette, hogy a Kelet-Magyarország akkori főszerkesztője a megyei pártbizottság teljes jogú tagja volt. Ő nemcsak innen kapta meg minden hónap elején az ukázt az aktuális ügyekről, arról, hogy mit kell írni róluk, hanem Budapesten a pártközpont agitációs és propagandaosztályán is, ahova havonta egyszer szintén fel kellett járnia fejtágítóra. Ide a főnökömnek is mennie kellett. Viszont a vidéki stúdiók, így a nyíregyházi is, közvetlenül a Magyar Rádió elnökéhez tartoztak.

– *Tehát a megyei pártbizottság nem szólhatott bele a munkátokba.*

– Szólhatott, és ha valami baja volt valakinek, meg is tette: odate-

lefonált hozzánk. De a mi főnökönknek, ha úgy érezte, hogy feleslegesen szorongatják, volt egy esélye: fölhívhatta Hárs Istvánt, aki a Magyar Rádió elnökeként a Központi Bizottságban ült. Ilyen értelemben szabadabb volt a légkör. Samu mintegy „dísztagja” volt a megyei pártbizottságnak, ott kellett ülnie az értekezleteken, nyilván el is beszélgettek vele, és persze lojális volt – de mindenki tudta, hogy a rádióval kapcsolatos döntések Budapesthez, a Magyar Rádió elnökéhez tartoznak. Hárs pedig nagyon nagy bölény volt, a Belügyminisztériumból érkezett a Rádióba, hatalmas kapcsolati tőkével rendelkezett, s nagyon érezte a mindenkori politikai széljárást. Ebből látható a Kelet-Magyarország és a nyíregyházi rádió közötti radikális különbség. Szerintem, ha mi a megyei pártbizottsághoz tartoztunk volna, akkor engem már az első szám után kirúgnak, Jóskának és Lacinak pedig nincs többé partnere a rádióban, így a probléma megoldódik. Amikor átfogó támadás indult ellenünk – persze erről is csak utólag értesültünk, mert Samu András kímélt minket, nem avatott be bennünket – akkor például Kiss Gábor állt ki mellettünk. Ő fölkészült belőlünk, s mindig jókat írt rólunk, illetve – úgy tudom – Margócsy Jócó bácsi is, bár ő kétségtelenül szkeptikusan viszonyult a folyóirathoz. Burget Lajos, Lányi Botond és Speidl Zoltán szintén méltató cikkekben mutatta be tevékenységünket, de voltak a Kelet-Magyarországnál olyan szerzők, akik inkább ironizáltak a buzgalmonkon. Hogy megrendelésre tettek vagy önként, azt nem tudom...

– *Az adások után volt, amikor fejmosást kaptatok?*

– Személy szerint soha. Ami elhangzott, azt szűk pártkörökben kritizálták, s nagyon szúrten jött le hozzám. Csak az ingerültség mértékét éreztem egyre inkább, meg a bizalmatlanság légkörét. Saját kollégáim is kezdtek rám úgy tekinteni, mint aki egy kicsit különálló figura a rádióban. Rajtam kívül senkinek nem volt havonta egy betonbiztos helyen negyvenperces irodalmi műsora. Ha a hónap utolsó vasárnapja van, akkor Antall Pistának Hangsúly. Egyébként is, talán egy kicsit lökötebb és szertelenebb voltam a többiekénél. Úgy néztek rám, hogy persze jó műsorokat csinál, de bolond – ezt szeretetteljesen mondták. Ha berúgtunk, akkor ezek kijöttek, de az ingerültséget csak a finom jelekből tudtad. A Kelet-Magyarország-beli kollégákkal egy pártszervezetben voltunk évekig, amit Samu nagyon utált. Ezért önálló pártszervezetet alapítottunk a nyíregyházi rádióban, és megválasztottuk Ágoston Istvánt párttitkárnak, aki nem éppen a mozgalmi élet hivatalnoki elkötelezettje volt, Isten nyugosztalja! Nagyszerű ember volt, kiváló kolléga: aki ismerte, csak jó szóval tudott rá emlékezni. Pista nagyon lazán kezelte ezeket az ügyeket: a párttaggyűlést öt perc alatt letudtuk. A Hangsúlyt valódi szimpátiával figyelte, Ratkó Jóskát nagyon becsülte, és Jóska is őt. Ebből is látszik, hogy az MSZMP egy olyan gyűjtőpárt volt, amiben szinte minden későbbi politikai irányzat ott szunnyadt.

– *Rendszeresen közölteket határon túli szerzőktől is verseket...*

– Azt már az első számunkban deklaráltuk, hogy az egységes magyar irodalomról szeretnénk hírt adni. A magyar irodalom ótágú sípjának minden ágát megszólal-

tattuk. Például Ratkó szolt, hogy Kányádi Sándor jön Debrecenbe. Átmentünk Jóskával, s fölvettem Kányádival két verset és egy beszélgetést, amit aztán bejátszottunk az élő műsorban, és reagáltunk is rá. A sepsiszentgyörgyi költő, Magyar Lajos hozta a beteg gyereket Budapestre, orvosi vizsgálatra. Debrecenben Jóska találkozott vele, áthívtuk, beültettük a stúdióba és a közönség elé is. A verseiből szavalt, Jóska pedig készített vele egy hosszabb interjút. Ezek akkor nagyot szoltak, és semmiféle politikai kontroll nem volt előtte. Ne feledjük: ez a két költő Erdélyből jött, s ekkor azonnal felvetődött a határon túli magyarság ügye. Felvidéki költőktől is rendszeresen közöltünk: Tözsér Árpádtól, Gál Sándortól, Soóky Lászlótól, és a kárpátaljaiakat sem hagytuk ki. Sok verset Dinnyés Jóska vagy Szabó Viola megzenésítésével adtuk közre, mindkét előadó gyakran szerepelt a Hangsúly színpadán. Mindemellett a műsorokban előtérbe kerültek a közvetlen társadalmi kérdések: a környezetvédelem, az erkölcs és esztétika, a néprajz, valamint a cenzúra problematikája – s ezek egyre több nézőt vonzottak. Például *Magyar írók pereit* címen írt egy könyvet Bényei József a cenzúráról, s mi elhívtuk erről beszélgetni. Ratkó a szó szoros értelmében összeveszett vele a színpadon. Jóska azt hiányolta, hogy Bényei nem terjesztette ki a kutatását az utóbbi évtizedekre. Persze akkor azt kellett volna megírnia, hogy a szocializmusban cenzúra működik. Hiteles volt a megszólalásunk, lehetett érezni a műsorok spontaneitását. Nekünk a Hangsúly a szabadság mámorító érzését adta. Varázslatos volt a

maga kócoságával, esetlegességével. Azt képzelhettük, hogy olyan dolgot csinálunk, ami kilóg a hivatalos kulturális politika kereteiből – de erre csak évek múltán jöttünk rá. Persze lehet, hogy Jóska már ezt előre tudta, mert ő volt a legtudatosabb, az előre gondolkodó közöttünk; bár hangsúlyozom, soha sem ellenzékiként vagy robbantgató partizánként viselkedett. Ő egy jó periodikát akart szerkeszteni. Bebizonyítani azt, hogy van annyi szellemi erő az itt élő vagy innen elszármazó alkotókban, hogy egy ilyen irodalmi–kulturális folyóirat színvonalasan és folyamatosan működhessen.

– *Szóval beindult a Hangsúly, és hamarosan kiderült, hogy ez nem rövid fellángolás, hanem hónapról hónapra képesek vagytok elkészíteni a színvonalas számokat.*

– Híre ment a *Hangsúlynak*, amire – komolyan mondom – nem számítottunk. A meghívott író- és költővendégeink a fővárosban vagy másutt szoltak róla, s voltak olyanok is, akik a rádión keresztül nem hallhattak belőle semmit, de eljutott hozzájuk a híre. A cím is találó lehetett, amit könnyen megjegyeztek. Nagy Gáspár például mindig így köszönetet nekem leveleiben, hogy „Hangsúlyos üdvözléssel”.

– *A Magyar Rádió központi adóira hogy sikerült bekerülnötök?*

– A Magyar Rádió körzeti és nemzetiségi adások főszerkesztőségének vezetője, Pásztor László (aki üldözöttként túlélte a vészkorokat, vidéki borbélyeségből lett jogvégzett ember, volt ÁVH-s tiszt, s végül egy kerületi pártbizottságból tették a rádióhoz, utóbb a rádiósok nevében én mondtam a sirjánál a búcsúbeszédet), valamint a rádió

KISZ-titkára, Kovács Péter hangmérnök erősen pártolta a vidéki stúdiókat, amelyeket rendszeresen meg is látogattak. Valamikor 1984-ben eljöttek Nyíregyházára, abban a tudatban, hogy lesz egy jó napjuk: isznak a pártbizottságon egy konyakot, ebédelnek egy jót, megkapják a Tarpán általunk nekik vásárolt pálincát, amit mindig kifizettek(!), és tájékozódnak az itteni helyzetről. Egyébként az mindig esemény volt nálunk, ha Pestről akárcsak egy karbantartó is eljött. Pásztorék elmentek Samuval a pártbizottságra, majd a szokásosnál rövidebb idő múlva visszajöttek. A főnököm berendelt a szobájába, ahol Pásztor elvtárs azt kérdezte, hogy mi a csudát csinálók én ebben a rádióban, mert Ekler elvtárs, a megyei pártbizottság ideológiai titkára nem kínálta meg őket még egy kávéval sem, és egy órán keresztül azt fújta, hogy ilyen ellenzéki, mint te, nincs még egy a környéken. „Hát mit csinálsz te itt, édes Pityukám?” „Hát semmit. Ratkó Jóskával és Nagy András Lacival csinálunk egy irodalmi műsort” – válaszoltam megdöbbenve. „Hány darab készült el ebből?” Mondjuk Samuval, hogy vagy nyolc. „Minden mai műsor felvétele leáll ebben a pillanatban, majd adjatok élőben este, és minden gépen kezdjétek el lemásolni nekünk ezt a nyolcszor negyven percet” – mondta Pásztor. Átmásoltuk, s ők elvitték Pestre. Aztán nagy csönd. A Magyar Rádióban Pásztor László összehívott egy szakmai bizottságot, hogy mondjon véleményt a műsorfolyamról. Akkor még a rádióban rendszeresen működött kritikai, de egyébként közvetlen politikai szándékkal is úgynevezett „lehallgatás”. Magyarán meghallgatták a kész műsorokat. A rádió-

hoz akkoriban került a Központi Bizottságból Agárdi Péter, és ő volt ennek a rögtönzött bizottságnak az elnöke, s ő azt mondta a Hangsúlyra, hogy ez „szenzációs” műsor. Színvonalas, problémaérzékeny; dicséretes, hogy vidéken ennyire észreveszik, hogy mik a bajok az országban; s azért, hogy a költők rosszkedvűek, nem a költők a hibásak. Agárdi írt egy szinte felhőtlen méltatást a Hangsúlyról. Ekkora különbség volt a dolgok fővárosi és a helyi megítélése között. Ennek az lett a vége, hogy 1985-ben a sajtónapon – a vidéki rádiósok közül elsőként – nívódíjat kaptam a Hangsúlyért. Persze fogalmam sem volt, hogy miért rendelnek oda. Samu András behívatott, és megkérdezte: nem nyiratkoznék-e meg? Mondtam, hogy nem. „Akkor legalább mossa meg a haját és öltözzön fel rendesen; megy Pestre.” „Minek?” „Majd megtudja.” A portán találkoztam Czine Mihállyal, aki bemutatott Benkő Gyula színművésznék, s hátba vágott, hogy „na, mi van, te is kitüntetés kapsz?” Ekkor nyugodtam meg. Czine akkor már Görömbei Bandi és Ratkó Jóska hívására szerepelt nálunk, így maguk közé ültettek. Nemrég, Pásztor László temetésén mondta el nekem Hárs István, hogy őt még akkor reggel is felhívta Ekler elvtárs, és kifejtette az ellenvéleményét. De Hárs megkérdezte tőle, hogy „kicsoda maga, hogy egy szakmai zsűri ítéletét kétségbe vonja?”

– *A Hangsúly már 1984 decemberében bemutatkozhatott a Kossuth adó Irodalmi figyelő című műsorában, és utána is többször szerepeltetek a központi adókon.*

– A budapesti válogatás, bemutatás nagyon jól jött nekünk, mert védelmet jelentett a helyi támadá-

sokkal szemben, és visszaigazolta a munkánkat. Ebben Varga Lajos Mártonnak vitathatatlan szerepe volt, bár amikor meghívtuk a Hangsúly egyik estjére az irodalmi közállapotokról beszélni, akkor az igazságosztó szerepében tündökölt. Iszonyatosan hosszan beszélt, így teljesen átszerkesztette az anyagot, és kioktató hangon felrótta nekünk, hogy kissé „népies” irányultságú a Hangsúly. Elégé megdöbbenünk, de a lényeg mégiscsak az, hogy hírt adott rólunk egy nagyon hallgatott műsoridőben.

– *Nyolcvanötben Nagy András László színpadra állította a Segítsd a királyt! a nyíregyházi színházban. Hogyan hatott a Hangsúlyra a dráma országos sikere?*

– Nagyon sokat erősített rajta. Akkor a színházi siker szinte fontosabb volt Jóskának és Lacinak, mint a Hangsúly, ami teljesen érthető. Hiszen láttuk, hogy Debrecen és Miskolc is átzarándokol színházat nézni Nyíregyházára; hogy Budapestről az országos politika szereplői és szellemi nagyságok jelennek meg az előadásokon. Szerintem arra Jóska se számított, hogy ekkora sikere lesz a drámának és az előadásnak. Felemelő, nagy pillanat volt mindannyiunk életében.

– *Milyen emlékeket őrzöl Ratkó Józsefről?*

– Jóska varázslatos személyiség volt, erősen hatott a környezetére, így rám is, és nekem nagyon meghatározó, a sorsomat, szakmai szemléletemet alakító volt a vele együtt töltött idő. Ő annyira egyenrangú társként kezelte, hogy még a mentalitásbeli különbségek sem okoztak problémát. Jelentősen formálta a világlátásomat és az irodalomhoz való viszonyomat, ami az újságírói munkámban is tükröződött. Az ő emberi átalakulása volt a

legérdekesebb számomra. Csoda volt látni, ahogy a kisfia halála után feltámadt a romjaiból. Hogy megírta a *Segítsd a királyt!* című drámáját, s a költői életműve és legendája mellé egy országos színházi siker is társult. Hogy felrohan a lépcsőn előttem a nyíregyházi rádióban, hogy szerelmes lesz, és loboncos dolgai támadnak. Mindez nagyon sokat jelentett neki, de nekem is. A Hangsúly hatodik számába megírtam a *Hajók a palackban* című cikkemet a képzőművészeti kritika hiányáról és ennek következményeiről. Ez olyan barokkos szöveg lett, hogy Jóska, ha nem is pirossal, de szépen kijavívtatta a mondataimat. Például három mondatot csinált egyből, vagy rendberakta burjánzó jelzőimet. Szívesen mutattam meg neki az írásaimat, és általában elfogadtam a javításait később is. Hatott rám az ő szókimondó, lényeglátó, drámai tömörségre törekvő szövegkezelése, de attól még talán felismerhető az a színesség is, ahogy a rádiós műfaj miatt én igyekeztem, igyekszem írni. Amikor az alkalmazott grafikáimból összekaptam Glück György könyvtáros, népművelő barátom biztatására egy kiállítást, akkor sem bántott, hogy igen kritikusán mutatta be a dolgaimat. Sőt, én kértem rá, én vettem rá, hogy beszéljen keményen, nehogy megalázzon valami egyrészt-másrészt udvariaskodással, hiszen a barátom. Tisztában voltam azzal, hogy a rádiós munka, az újságírás már messzire sodort az elmélyült műtermi munkától, amivel egykor elnyertem a főiskolások országos képzőművészeti pályázatán az első díjat, valamikor hetvennyolcban. Ezek alkalmi munkácskák voltak, plakátok, meghívók, oklevelek, műsorfüzetek.

– *A képzőművészetről is beszélgettek?*

– Persze, hiszen körülöttünk éltek olyan alkotók, festők, grafikusok, akik helyi szinten mutatták meg magukat, tehetségüket, vagy éppen képet adtak maguktól Jóskának. Nyilvánvaló, hogy Ratkónak jó ízlése volt, de a képzőművészet megítélésében befolyásolták a személyes kapcsolatok is. Ott nem tudott és talán nem is akart olyan szigorú lenni, mint irodalmi ügyekben. Így néhány helyi művész megítélésében nem értettünk egyet, de Lakatos Jóskát, aki akkor már visszament Sárvárra, mindketten becsültük. Pál Gyula életművét sokra tartottuk. Ezeken nem veszünk soha össze, még csak élesen sem vitatkoztunk, mert a nagy dolgokat, az igazán egyedülálló életműveket azonos módon ítéltük meg. Hogy Csontváry Kosztka Tivadar zseni és Kondor Béla életműve meghatározó, azon nem volt vita. Azon sem, hogy a modernitásukat a Kondor életművének megtagadásával megfogalmazók tévúton járnak. De a barátságunkban, a beszélgetéseinkben ez soha nem vált központi témává. Hamarabb szóba kerülhetett a képzőművészet szellemtörténeti vonatkozása, mint maga a mesterség.

– *Ratkó ahhoz az úgynevezett népi-nemzeti ellenzéki csoportosuláshoz tartozott, amelyből a nyolcvanas évek végén a Magyar Demokrata Fórum megalakult Lakiteleken. Ennek a szellemi körnek Lezsák Sándor szervezésében korábban is voltak ott rendezvényei...*

– Jóskának országos baráti köre volt. Állandóan, szinte nyugtalanul utazott. Így nem volt meglepő, hogy barátai 1985 októberében Budapesten szervezték meg a szabolcs-szatmári fiatal művészek

hetét a Fiatal Művészek Klubjában, s a Hangsúly is bemutatkozott ott Sánta Ferenc fia jóvoltából. Jóska autóján mentünk Pestre. Az Andrassy úti villa alagsorában (ma a Kogart Galéria kávézója) fölfokozott hangulat várt minket, fölszabadultak voltunk, nagyon sok jó ismerős és sok vadidegen ember is meglapogatta a hátunkat. Úgy éreztük, hogy sokkal szabadabb a környezet, mint Nyíregyházán. Itt nem készült rádiófelvétel, s nem kellett friss anyagot felvenni a műsorunkhoz. Összefoglalást adtunk addigi tevékenységünkről, s arról, hogy miként alakította az irodalom és a közélet állapota olyanná a Hangsúlyt, amilyenné lett. Kiállítást is rendeztem a Hangsúly dokumentumaiból, plakátjaiból, szórólappjaiból. A helyszínről élő rádiós közvetítést adott az Ötödik sebesség című rádióműsor, ami a Petőfi adón hangzott el, a riporter Indri Gyula volt. A következő nap Jóska azt mondta, hogy nem Nyíregyházára megyünk, hanem Lakitelekre. „Miért?” – kérdeztem. „Mert Lezsák Sanyi szervezett egy kiállítást és irodalmi rendezvényt.” Az Antológia-est „véletlenül” 1985. október 22-ére esett, az 1956-os forradalom évfordulójának előestéjére. Bevallom, annyira nem gondoltam bele a dátumba, hogy nekem először le sem esett, miért erre a napra szervezte meg Lezsák Sándor. De ez azt jelenti egyébként, hogy az ország nagy része szintén nem jött volna rá a dátum üzenetére.

– *Az „elhallgatás kultúrája”... Ratkó persze tudta.*

– Igen, de ő sem mondta. Nekem ott, a helyszínen esett le a tantusz, de nehogy azt hidd, hogy közvetlenül kimondva, hanem utalásokból, összekacsintásokból. Nyíltan sze-

rintem senki se mondta ki, talán csak Lezsák Sándor előtte, baráti körben. A helyi művelődési központ aulájában hatalmas grafikai kiállítás nyílt a kortársaktól, csupa versillusztráció, és aztán elhangzottak a versek is.

– *Kik szerepeltek az irodalmi rendezvényen?*

– Aczél Géza, Ágh István, Baka István, Buda Ferenc, Csóori Sándor, Kovács István, Nagy Gáspár, Serfőző Simon, Szervác József, Szécsi Margit, Tornai József, Tóth Erzsébet, Utassy József, Veress Miklós és Zalán Tibor. Hangfelvételről még elhangzott Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse, ami akkor még be volt tiltva. Görömbei András és Ratkó ott előttem beszélte meg, hogy Jóska melyik versét mondja el. „A Táncra gondoltam” – mondta Jóska. „Teljesen egyetérték, nagyon jó választás” – vélekedett András. Na, mondom, ezt nekem fel kell vennem. De nem volt nálam magnó. Megláttam, hogy ott van a Magyar Rádió közvetítő-kocsija, amit Varga Lajos Márton hozott le. Bementem a kocsiba a technikusokhoz, akikkel a Hangsúlyt is mindig együtt vettük fel. „Fiúk, van üres szalagotok?” „Van.” „Gyerekek, egy üveg konyakot kaptok, ha nekem is forog a szalag.” „Megegyeztünk” – mondták. Elszaladtam a kocsmába, nem volt üveges konyak, csak kimért! Egy üres üveget kértem, azt töltötték meg kommersz konyakkal, felesenként. Kifizettem, s így ma is itt van a felvétel a szobámban. Amit hivatalosan felvettek a kollégák, azt a rendőrség azonnal elkobozta, ahogy visszamentek Budapestre. Ám addig még meg kellett történnie a csodának. Egyenként jöttek a költők, majd Jóska is felment a

színpadra, és dörgő taps fogadta. Háromszáz ember volt a lakiteleki művelődési házban. Annyit mondott, hogy csak várják ki a végét. Aztán elkezdte: „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz”. Leírhatatlan sikere volt. Nem is ez a helyes kifejezés, mert aki hallotta, az inkább a közös megrendülést élte át.

– *Ezt az estét „rendszerellenes lázadásnak” minősítette a hatalom, Lezsák Sándort kirúgták az állásából, Kovács Júlia újságírót pedig, aki hírt adott a rendezvényről, a Népszavában munkahelyi retorzió érte.*

– Mi meg a Hangsúlyban leadtunk egy részt a felvett anyagból, csak nem mondtuk el, hol készült a felvétel. Emlékezetem szerint egy másik alkalommal szintén Lakitelekre vitt az utunk, Lezsák Sándorékhoz. Átmentünk Kecskeméten, s mondtam Jósának, hogy „menjél már lassabban, nem látod ezt a sok rendőrautót? Bemérnek.” Mire Jóska: „Ezek nem azért vannak itt...” Csak később esett le, hogy Lezsák Sándor vendégeinek „fogadására” voltak kirendelve. A kertben ragyogott a nap, a szép vályogházban, amit Sándor maga épített, a könyvtárat, a szépen rendezett tiszta egyszerűséget bámultam. A tornác előtt állt egy asztal, azon a Duna Kör felhívása, melyben a bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozás volt megfogalmazva. Bába Iván gondozta az ívet. Pontosabban egy levél volt, amelyet Losonczy Pálnak, az elnöki tanács elnökének címeztek, hogy az erőmű ügyében tarthassunk népszavazást. Ugyanis a kádári alkotmányban benne volt a népszavazás lehetősége, de nem volt hozzá végrehajtási utasítás.

Soha nem volt rá szükség. „Aláírod?” – kérdeztem Jóskát. „Igen” – mondta. „Akkor én is, mert négy évig a földrajz tanszéken azt tanultam, hogy a Dunára erőművet építeni örültség.” Éjjel jöttünk haza; reggel a rádióban már ott várt két „kolléga”. Samu András szokása szerint állva olvasta a napilapokat a földszinten, hátra sem nézett, csak odabökte: „No, menjen fel a szobájába, aztán nézze meg, mit csinált már megint.” Azt hittem, égve hagytam a villanyt, vagy valami marhaságot kinn felejtettem az asztalomon... De hozzátette: „Várják.” Két volt főiskolás társam volt az, akik a rendőrségénél helyezkedtek el, és a III/III-as ügyosztálynak dolgoztak. Először le sem esett, hogy mit akarnak. Aztán elkezdtek faggatni arról, amit jobban tudtak, mint én, aki ott voltam Lakitelken. „Mit írtál alá?” „Hát amit ti is aláírtatok volna!” „Mi most nem számítunk, de te...” Ekkortól számolom a szorosabb rendőri felügyeletet, amit így „kiérdemeltem”. Ekkortól kellett minden szerdán délelőtt tízkor jelentkeznem, no, nem a rendőrségen, hanem a Szabolcs Szálló nappal zárva levő éjszakai bárjában „egy kis beszélgetésre”. (Most olvasom a világhálón, hogy a szálloda akkori igazgatóhelyettese volt az egyik tartótiszt Nyíregyházán.) Elmentem a Korona előtt, a szálloda földszintjén az ajtó előtt megálltam tétován, majd a függöny mögül kinyúlt egy kéz, s kinyitotta az ajtót. Soha nem tudtam meg, kié: csak a karját láttam, takarítónő vagy portás lehetett: ezek meg hátul ültek a teremben a legutolsó asztalnál, ahol kissé el volt húzva a függöny. Tudom, hogy teátrálisnak tűnik a helyzet, de így volt. Ahogy a felszólítást a heti raportra főnöki

utasításként megkaptam, azonnal beszéltem Ratkó Józseffel. Ő a szerkesztőségi szobámból(!) felhívta a jelenlétemben Csoóri Sándort, és tanácsot kért tőle: „Mit kell ilyenkor csinálni?” Gondolom, hogy Csoóri Sándor mindenfajta tiltás és zaklatás után, sok mindent átélve, azt hihette, hogy nem vagyunk észnél. Ilyen ügyben így telefonálni! Azt mondta, hogy „el kell menni, mert úgysem hagynak békén, és csak annyit kell mindig mondani, amit ők is tudnak”. Hiszen érzékelhetően mindent tudtak a lakiteleki találkozóról is. Én tehát nem jelentettem, hanem kihallgattak. Nem önkéntes találkozó volt, hanem a munkahelyemen keresztül érkezett szóbeli idézés: mintegy ellenőrizni akartak engem és a kapcsolataimat; nem volt mérlegelési lehetőségem. Aki elem tette a papírt, hogy írjam alá a dunai erőművel kapcsolatos tiltakozást, az Bába Iván volt, akit korábban úgy távolítottak el budapesti rádiós munkahelyéről, hogy egy provokációba ugratták be. Engem minden beszélgetéssel azzal vegzáltak, hogy kivel találkoztam, miről beszélünk, de mindig csak a szellemi élet képviselői érdekelték őket, senki más. Mivel én legtöbbször interjú ürügyén találkoztam bárkivel is, hát elmeséltem a találkozásaimat, a felvett beszélgetéseket, amiket aztán aznap vagy másnap a rádióban is meghallgathattak. Megjegyzem, hogy ekkor le sem esett nekem, hogy rendőri felügyelet alá kerültem. Végül annyira megbízhatatlan lettem (elfelejtettem elmenni, szegény főnökömet piszkálták, ő meg letolt), hogy elkezdtek ezek a dolgok ritkulni. A rólam szóló információkat innentől nyilvánvalóan más módszerekkel kezdték

gyűjteni. Váratlanul telefont telepítettek a lakásomra, miközben a postától volt egy határozatom, hogy nincs az épületben vonal, és nem is lesz. Ma már tudom, hogy kiterjedt ismeretségi körömben is körültagogatták az embereket. Érzékelhetően rajtam tartották a szemüket. Ez nem is volt nehéz, mert én eléggé a nyilvánosság előtt éltem az életemet. Egy idő után a Hangsúlyon is ott ültek az első sorban a megbízottjaik, ismertük őket. A rádióba, a Kelet-Magyarország szerkesztőségébe vagy a színházba is be-bejártak. Lélektanilag nem volt kellemes dolog. De nem akarok ebből partizánromantikát csinálni, ám ha az idegeim egy kissé gyengébbek és nem bírom a nyomást, akkor lehetett volna ebből tragédia is.

– *Az Antológia-estről készült egyik III/III-as jelentés értékelésében a Hangsúlyt kifejezetten „ellenzéki hangvételné” jellemezte elemzője, és úgy gondolta, hogy ez a hangvétel az est után „erősödni fog”. Az intézkedés „rovatba” pedig azt írta, hogy folytatni kell Ratkó további ellenőrzését „a külön nyilvántartás szabályai szerint”, és a műsorról kapcsolatos terveiről tájékoztatni kell a Szabolcs-Szatmár megyei ideológiai titkárt.*

– Ahogy az engem körülvevő hangulatot éreztem a rádióban, akkor azt kell mondanom, hogy tényleg tájékoztatták a megyei ideológiai titkárt. Mi egyébként nem fogtuk fel, hogy a helyi politikai vezetés már az első adásnál ideges lett. Néhány szám után pedig fölismertük, hogy a kimondhatóság határai nem ott vannak, ahol sejtettük: ezek a határok átléphetők, a megszólalás terei tágíthatók. De ez minden esetben elsősorban az

elhangzott művek felől volt értelmezhető és megvalósítható. Az fel sem merült bennem, de talán Jóskában sem, Nagy Laciban sem, hogy ilyen szorgos rendőrségi figyelem követ minket, vagy hogy mi „ellenzéki” tevékenységet folytatnánk – mint ahogy a rendszer megváltozása és megváltoztatása se került szóba soha beszélgetéseink során. Azon viszont derültünk, hogy ha figyelnek minket, legalább nem rémhíreket, hanem a valóban elhangzottakat követhetik nyomon az elvtársak. Mi úgy éreztük, hogy teljesen nyílt kártyákkal játszunk, normális társadalomkritikát gyakoroltunk a Hangsúly adásaival. Például nyolcvannégy decemberében, Váci Mihály hatvanadik születésnapján majdnem ugyanazokat a személyeket szólaltattuk meg, akik a hivatalos ünnepeken is szerepeltek – csak nekünk mást mondtak. Nem áhítatos ünnepi műsört készítettünk, hanem a társadalmi problémákat, bajokat kimondót. Minden, ami Jóska kezén keresztülment, más hangsúlyt kapott, azért, mert más volt a válogatás szempontja.

– *Ratkó Józsefnek volt még egy sorozata a rádióban Negyven év – negyven vers címmel.*

– A Hangsúly édesgyermekének tekinthetjük ezt a minieszé-sorozatot, amelynek sugárzása 1985. május 14-étől 1986. december 14-ig tartott. „Hazánk felszabadulásának” negyvenedik évfordulójára, általam kitalált műsor volt, hogy Jóskának tudjak fizetni hetente valami kis aprópénzt a flekkecskéiért. Az akkor éppen elmúlt negyven év magyar történelmét mutatta be a kortárs magyar irodalom, illetve a kortárs klasszikusok legjobb verseiből válogatva, nem feledkezve meg a határontúliakról

sem. A művek elé a kort, a költőt, a verset bemutató minieszét írt, s maga olvasta fel. Minden alkalommal egy bevezető és egy vers hangzott el színészek tolmácsolásában. *A Ha a részek* című költeményét viszont Jóska mondta el. Hogy gyorsabban „pörögjön” a negyven év, szombaton és vasárnap is elhangzott egy-egy vers. Samu András feltétele az volt, hogy ha egy is kimarad, akkor nincs tovább, tehát Jóska kényszerítve volt arra, hogy az egész sorozatot folyamatosan írja. Így aztán ahogy közeledett a hétvége, én elkezdtem hajszolni őt. Volt, hogy Tiszadobon szorítottam be az autójába, és ott írta, olvasta föl a paszuszusát, horgászat közben.

– *Nem hallgatható el, hogy a helyi írócsoporttal, amelyet Katona Béla irodalomtörténész, főiskolai tanár vezetett, nem volt felhőtlen a viszonyotok...*

– Ratkó József kényes költői ízlése nem bírta ezt a csapatot teljes egészében befogadni, mert az nagyon felkavarta, ha saját költői gesztusai köszöntek vissza írásaikból. Ezért kissé negligálta őket. De voltak, akik nálunk is megfordultak és oda is tartoztak, például Mester Attila, Jánosi Zoltán, Magyar József. Magam beszélő viszonyban voltam Katona Béla bácsival, aki sokáig ismétlődő riportalanyom volt. Gyönyörűen beszélt Krúdyról vagy Czóbel Minkáról, ám a helyi irodalmi élet alkotóit vállalva Béla bácsi minden írott szöveget magához ölelt; azt is, amit nem kellett volna, holott szerintünk a művek nem ütötték meg a kívánatos esztétikai mércét. Mi irodalomelméletileg is el kívántunk határolódni ettől, ezért Görömbei ajánlására meghívtuk Mészáros Sándort Deb-

recenből, aki akkor még András hűséges tanítványa volt, és felkértük Béla bácsit egy értelmiségi vitára Sanyival az irodalmi esztétikum mibenlétéről. Az egy percen belül kiderült, hogy a két ember nem ugyanazt a nyelvet beszéli. Béla bácsi nem értette – persze én sem teljesen – Mészáros posztmodern felé tájékozódó, akkor még szokatlan irodalomelméleti nyelvét és üzeneteit. De ebből nem lett sértődés, mert utána együtt boroztunk. Jóska is tartotta a kapcsolatot Katona Bélával, meg én is. Megjelentették a köteteiket, mi meg nem reagáltunk rá. Ugyanígy fontosnak tartottuk a Béla bácsi által szerkesztett Krúdy-breviáriumot, de azt meg teljesen korrektúra nélkül adták ki, ami szinte vállalhatatlanná tette a dolgot...

– *A kezdeti sikeres évfolyamok után nem próbáltatok meg újra lobbizni azért, hogy legyen nyomtatott a folyóirat?*

– A siker nem a nyomtatott folyóirat megvalósulása felé vitt minket: inkább a hatalom riadalma nőtt meg tőle. Hiába bizonyítottuk mi, hogy van itt éppen elég tehetség; a helyi korifeusokat az zavarta a legjobban, hogy túl tudtunk lépni a provincializmuson. De hogy vállalják a kockázatot, hogy a nyakukba vegyenek egy számukra kiszámíthatatlan és minimum megbízhatatlan társaságot! Ez illúzió lett volna. Még abból is nagy haddelhadd lett, hogy Baja Ferenc mint városi tanácselnök-helyettes egy sajtónapon adott nekünk Jóskával fejenként tízezer forint jutalmat. A szőnyeg szélére állították érte. Ráadásul nem tudtuk, hogy a háttérben egy-egy pártbizottsági ülésen milyen vitákat robbantottunk ki, pusztán a létezésünkkel. Ott hiába állt mellénk

vagy volt velünk méltányos Margócsy Jócó bácsi vagy Kiss Gábor, segítve Samu András tisztességes vállalását: annyit tudtak elérni, hogy nem tiltották be a dolgot – de a helyzetünk egy szemernyit sem javult, az esélyeink nem nőttek. A Hangsúly rendszeres szervezése, szerkesztése, az esemény és a felvett anyag gondozása egyébként olyan terhet jelentett számunkra, hogy amellet nem volt, nem lehetett energiánk, hogy a nulláról egy szerkesztőséget építsünk, kiadói jogokat rendező adminisztrációt, egy intézményt megalapozzunk. Tehát ahhoz nagyon komoly kulturális küldetés tudat, közigazgatási és költségvetési akarat, erős politikai szándék kellett volna, hogy a nyomtatott folyóirat elinduljon. Ilyen nem volt – végig inkább rettegtek vagy legalábbis tartottak tőlünk, mint segítettek volna.

– *Végül is hány számot sikerült „kiadnotok”?*

– 1983. november 14. és 1986. december 21. között tizenhat közönség előtti felvételt készítettünk el, valamint hat különkiadást. 1983. november 27-én volt az első és 1987. április 26-án az utolsó adásunk. Összesen negyvenháromszor hangzott fel a Hangsúly szíználja.

– *Miért lett vége a sorozatnak?*

– Szétszóródtunk. Én például Budapestre kerültem a Magyar Ifjúsághoz. Visszajárhattam volna, de a főnököm szelíden azt kérdezte: „Ugye, ennek akkor most már vége?” Nagy András László is Debrecenben volt már, s végül Ratkó is Debrecenben kötött ki; bár ugyanúgy a nagykállói könyvtár igazgatója volt, aki naponta átjárt dolgozni Kállóba. Az utolsó nyíregyházi éjszakámon a költöz-

ködés előtt már írtam az első cikemet a Magyar Ifjúságnak. Elromlott az írógépem, és Samu írógépén fejeztem be, tőle kértem kölcsön. Így ő volt az utolsó, akitől elköszöntem, amikor visszavittem a gépet. Egyébként érzékelnem lehetett a megkönnyebbülést, amikor eltűntünk a városból. De maradt a legenda, amely mindig a legváratlanabb helyekről támad fel egy-egy elejtett mondatból, gesztusból.

– *Ratkóval milyen volt a kapcsolatokat a Hangsúly után?*

– Sajnos, nyolcvanhét után keveset találkoztunk, mert belekerültem a szokásos mókuserékbe. Hiányzott is Jóska megbízható, pontos értékítélete. A Magyar Ifjúságnál meg kellett győződnöm a kollégáimat, a főnökeimet, hogy tudok újságot írni. Ez hamar sikerült; utána rám kaptak, s rengeteg vidéki riportot készítettem. Még 1988. január 24-én a szegedi rádióstúdió meghívására újból összeállt a „szerkesztőségünk”, hogy Tülpárt címmel rádiófelvételt készítsünk a Hangsúly hagyományai szerint. Az új szegedi stúdió irodalmi és művészeti műsoraihoz keresett mintát, amikor meghívott bennünket. Annus József, Baka István és Zalán Tibor volt a vendégünk. A jugoszláviai magyar irodalmat ottani színészek szólaltatták meg. A Békés banda a Békés megyei magyar és román népzene megszólaltatásában jeleskedett. Ez egyébként nem volt előzmény nélküli dolog, mert 1986-ban Szolnokon is csináltunk egy Hangsúly-estet Váczi Szabó Márta kolléganőm meghívására, amit ő is felhasználott, meg mi is. Aztán a tizedik évfordulótól, 1993-tól, jóval Ratkó József halála után már Ágoston István támogatásával csináltunk közönség előtti felvétele-

ket, egészen Nagy Miklós stúdióvezetői kinevezéséig. Televíziós produkciót is készítettünk, de ezeket még nem rendszereztem. Ma már a nyíregyházi rádió sem működik...

– *Nyolvanhétben Ratkó Kő alól című kéziratot könyvének te készített a borítóját.*

– Amikor Jóska említette, hogy lenne egy kéziratot kötet, nagyszerű ötletnek tartottam, mert szép, olvasható és karakteres volt a kézírása. Biztos voltam a könyv sikerében. Megkért, hogy készítsek hozzá borítót. Tudtam, hogy ez csak tónusba fordított vonalas dolog lehet, nagyon visszafogottan, a kéziratot betűkkel azonos grafikai hangsúllyal. Nem bíztam abban, hogy a nyomdatechnika képes a pozitív–negatív forgatásra, így megcsináltam az eredeti látványt, tehát tussal (csőtollal) befestettem az egész oldalt, hogy negatívban látszódjon a rajz. Jóska azonnal elfogadta, így ment a dolog a maga útján, én meg büszke voltam rá, hogy részese lehettem a könyvének.

– *Találkoztatok a halála előtti hónapokban?*

– Már csak azért is, mert akkor indítottuk el a Nyírvidék című lapot Nyíregyházán, ami persze hamvába holt kísérlet volt, mert se mi, se a város nem tudta, hogyan kell piaci körülmények között lapot kiadni. (Ekkor már megszűnt a Magyar Ifjúság, és én ismét a Magyar Rádióban dolgoztam, az irodalmi osztályon.) A Nyírvidék munkájába, amit Pestről irányítottam

Várad József segítségével, ahogy lehetett, Ratkót is bevontam; bár akkor már elég rossz állapotban volt, de nem gondoltuk, hogy hamarosan elmegy közülünk. Nyolcvankilenc nyarán bekerült néhány napra a nyíregyházi kórházba, s meglátogattuk. Utolsó írása, a *Nyíregyháza* című kisprózája az első számunkban jelent meg szeptember 2-án. Épp Egerben voltam anyámnál, amikor megtudtam, hogy meghalt. Borzasztóan letaglózott a hír. Beültem a kocsiba, és mentem Nyíregyházára, Nagykállóba. A temetésen arra gondoltam, hogy majd riporterként működöm, hisz nekem ez a dolgom, ám a református templomban a szószerk alatt szorongva teljesen összeomlottam. Ott és akkor fogtam fel, hogy mit veszítettem, és a zokogástól nem tudtam semmit rögzíteni. Nem is baj. Nem ez volt a baj.

– *Miben látod a Hangsúly jelentőségét, több mint két és fél évtized távlatából?*

– A rendszerváltást előkészítő szellemi mozgások egyik lényeges műhelyének tartom, s ez a szerepe olyan szervezen nőtt ki abból az irodalmi-közéleti magatartásból, amit Ratkó József képviselt, hogy először észre sem vettük, mivé lett a kezünk között. Illetve csak az országos, majd határon túlról, az emigrációból is érkező közfigyelem ébresztett rá minket arra, hogy ez több, mint hármunk, négyünk, tucatnyi barátunk játéka, megszólalása, gondolja, öröme. Érezkelhető volt, hogy a meghívott szellemi

emberek hogyan vitték hírét a Hangsúlynak, s ez hogyan nőtt túl az irodalmi jelenségen, hogyan lett fontosabb önmagánál. A feldolgozása azért is fontos, mert ennek a korszaknak a folyamatai innen lesznek majd érthetőek. Ezért talán az esztétikai, politikai megítélésen túl az eszmetörténeti, morális oldalát, a közösségi hatását is érdemes lenne elemezni.

– *A Ratkó-örökség egyik legaktívabb ápolója vagy. Segítettél a Ratkó-szavalóversenyek szervezésében, működtetésében, a Hangsúly alapítványod adja ki a rangos Ratkó-díjat, rádióműsorokat készítettél róla, és cédét adtál ki archív hangfelvételeiből...*

– Fontosnak tartom, hogy felhívjam a figyelmet a munkásságra. Az esztétikum és a morális vállalás, a történelmi felelősségtudat Ratkó József életműben teljes azonosítást mutat. Ahogy telik az idő, mindinkább meggyőződésemé válik, hogy a moralitásnak is van esztétikuma. Magasra emelhet egy életművet önmagában a szemlélet is, amely létrehozza. Jóska vidékisége pedig a közösségi eszménynek egy keményen kritikus, tehát nagyon igényes szerepvállalása. A posztmodernre hivatkozó erkölcsi és esztétikai viszonylagossággal szemben ez a költői életmű valóban reményt ad arra, hogy egy hiteles irodalmi teljesítmény hiteles társadalmi programmal is bír, s ettől nem lesz szépségeszménye sem kevesebb – sőt...

Babosi László